

MATERIÁLY

K politickému programu městského stavu v českém státě v roce 1619

Karolina Adamová

Na počátku roku 1619 vypracovali Pražané svůj program, který obsahoval seznam požadavků pražských měšťanů, ale v podstatě byl politickým programem celého městského stavu. Dne 23. března téhož roku seznámili Pražané zástupce ostatních českých měst s obsahem tohoto programového dokumentu¹ a vyzvali je, aby do 7. dubna předali Pražanům k programu případné připomínky a návrhy doplňků.

Celý spis byl koncipován jako souhrn v první řadě politických požadavků určených panovníkovi a vyšším stavům. Program vycházel ze zásady posílení autonomie měst a jejich nezávislosti na králi a královských institucích. Města se zasazovala o to, aby česká kancelář, česká komora, královští hejtmani a rychtáři nezasahovali do záležitostí správy a řízení měst a do udílení měšťanského, tj. „obyvatelského“ práva ve městech. Přijímání měšťanů do městského svazku považovala města za věc, která patří čistě do jejich pravomoci. V pražském březnovém programu byl také obsažen požadavek, v minulosti již několikrát opakovaný, aby města měla právo odúmrti. Toto právo jim bylo odebráno Ferdinandem I. v důsledku porážky prvního protihabsburského povstání v roce 1547. Pražané dále usilovali o znovupřiznání práva volby staroměstského kancléře a zrušení revize městských soudních rozhodnutí. Požadovali také obnovení výsady udělené králem Vladislavem Jagellonským pražským městům Starému a Novému v roce 1514 a Menšímu v roce 1515. Podle této výsady měla pražská města právo v době nepřítomnosti panovníka v zemi volit městskou radu. Volba byla realizována prostřednictvím volitelů. V roce 1547 v rámci sankcí uplatněných proti městskému stavu v důsledku nezdařeného protihabsburského povstání Ferdinand I. odejmul pražským městům tuto významnou výsadu. Je pochopitelné, že Pražané usilovali o její znovuzískání, neboť by se tak domohli větší nezávislosti na panovníkovi a královských úřadech.

V březnovém programu pražská města neuváděla, že výsada udělená jim králem Vladislavem mohla být pražskými městy aplikována pouze v případě nepřítomnosti panovníka v Českém království.² To znamená, že pražská města se domáhala samostatné volby městské rady bez jakého-

koli zásahu krále či jeho úředníků i v případě přítomnosti panovníka v zemi.

Pražané dále usilovali o to, aby nemuseli ručit za královy dluhy. Ručení za panovníkovi dluhy je totiž velmi finančně zatěžovalo a drželo je v hospodářské závislosti na králi. Uvolnění vazby ve vztahu k panovníkovi sledoval i další požadavek, aby do apelačního soudu byli dosazováni soudci s patřičnou kvalifikací. Měšťané se dále domáhali opatření, které by zamezilo přílivu obyvatel německé národnosti do Čech, zvláště jsou zde uváděni řemeslníci německé národnosti. Tento požadavek hájil v první řadě hospodářské zájmy měšťanů. Pokud se týká politického aspektu, mohl se růst počtu občanů německé národnosti ve městech nepříznivě projevit na posílení jejich vlivu při řízení městských záležitostí. I když zde platil zákon na ochranu českého jazyka z roku 1615, svědčí tento požadavek březnového programu o tom, že zřejmě ustanovení jazykového zákona o přijímání cizinců do země a neobsazování městských rad cizozemci nebylo v praxi dodržováno. Snaha o zamezení přílivu obyvatel cizí národnosti do českých měst souvisí úzce s požadavkem měšťanů, aby král a královské instituce nezasahovali do udílení měšťanského práva. Oba požadavky jsou pak úzce spojeny s další žádostí Pražanů, kteří chtěli kupovat a vkládat do zemských desek statky (deskové statky) podobně jako páni a rytíři. Požadavek směřoval k tomu, aby města měla stejné postavení jako oba vyšší stavy.³

Požadavky vtělené do březnového programu se v podstatě pouze opakovaly, neboť byly předkládány českým zemským sněmům i v předcházejících obdobích, například v letech 1575, 1583, 1584 a zejména v roce 1609 a 1611.⁴ V březnovém programu však poprvé po dlouhé době dochází k formování městské opozice a k utváření městského politického programu. Pražané jako představitelé městského stavu se v požadavcích dotýkali přímo i nepřímo vztahu měst k panovníkovi a ke šlechtě. Města chtěla dosáhnout na vyšších stavech splnění svých požadavků a za toto splnění nabídnout vyšším stavům spojení ve vytvářející se protihabsburské a protiabsolutistické opozici.

Březnový program měl být snad původně projednán na březnovém zemském sněmu. Z pramenů se nedozvídáme, zda Pražané městský březnový program sněmu skutečně předložili. Zřejmě se tak nestalo, poněvadž Pavel Skála ze Zhoře by jistě projednávání tak důležitého dokumentu neponechal stranou svého zájmu. Připomeňme také, že Pražané 23. března vyzvali poté, co seznámili městské zástupce s tímto programem, aby jim do 7. dubna byly z měst předány k textu programu připomínky. Březnový sněm byl ostatně „uzavřen“ již 23. března a lze tedy těžko předpokládat, že Pražané chtěli skutečně na tomto sněmu požadavky měst předložit.

Do březnového i červencového programu se promítly požadavky měst, které byly koncipovány formou stížností podaných v posledních letech před bitvou na Bílé hoře, zejména pak požadavky programu městského stavu z roku 1609.⁵ Četná podání mají spíše náboženský charakter a poukazují na případy, kdy došlo k porušení Majestátu a Porovnání. Poněkud se svojí povahou vymykají z těchto podání stížnosti z Menšího Města pražského z roku 1618.⁶ Měšťané z Menšího města vystupují kriticky proti zasahování královských úřadů do udělování měšťanského práva. Poukazují i na porušování jazykového zákona z roku 1615. „Když někdo z cizozemcův (zvláště řemeslníkův, bez nichž město osazováno býti nemůže) městského práva žádal, českého pak jazyka povědom nebyl, podle snešení sněmu království českého za měštěnína přijat býti nemohl.“⁷ Měšťané Menšího Města pak dále poukazovali na zabraňování ze strany královských úředníků svolávání velkých obcí. Vystupovali také proti zasahování třetích osob (výslovně se tu hovoří o jezuitech, autoři však mohli mít na mysli kteroukoli jinou třetí osobu, tedy i královského úředníka) do jurisdikce městských rad. Objevuje se zde rovněž stížnost na královské úřady, které zasahují do voleb městských rad v pražských městech. Stížnost dokládá skutečnost, že měšťané Menšího Města nepovažovali zrušení výsady ohledně volby udělené jim králem Vladislavem II. za právně relevantní. Dále měšťané požadovali posílení evangelické složky ve městech, což se mělo realizovat tak, že by se zakupovaly ve městech pouze osoby pod obojí. Měšťané se dále pozastavovali nad tím, že řemeslníci by měli být „fedrováni“ z důvodu víry — v podání se naráží na preferování katolíků. Stížnosti měšťanů Menšího Města mají převážně světský a politický charakter a vyznačují se kritickou povahou. Některé články našly odezvu v artikulích České konfederace, což vzbuzuje domněnku o možném ovlivnění obsahové a formulační složky České konfederace.⁸ Je třeba se však vyvarovat ukvapených závěrů. Mnohé stížnosti, či požadavky se v průběhu let opakovaly v různých podáních měst a ve sněmovních materiálech. Lze tedy dosti těžko říci, že zrovna ten spis, usnesení či podání přímo ovlivnilo obsah a koncepci České konfederace. Je to spíše celý komplex stále se opakujících požadavků městského stavu, ke kterým autoři první federační ústavy českého státu přihlíželi sami od sebe v závislosti na konkrétní politické a ekonomické situaci té doby.

Od března do června roku 1619 došlo k aktivizaci městské politiky. Snaha omezit vliv panovníka na městské záležitosti a řízení města a úsilí vyrovnat se politicky šlechtě se prosadila již v březnovém programu a ještě hlouběji ovlivnila přípravu a konečné znění červencového městského programu.⁹ Ani v náznaku se v těchto programech neobjevila myšlenka monarchomachů o oprávněném odporu poddaných proti panovníku—tyranu. Města, i když zřetelně bojovala za omezení králov-

ských pravomocí vůči nim, nechtěla proti panovníkovi nic podniknout.

Soupis městských požadavků červencového programu vznikl patrně v Praze. Do programu se dostaly i některé články preferující Pražany, což ostatní města napadala, například požadavek práva na odúmrtí byl formulován výslovně jako požadavek Pražanů.¹⁰

Nabízí se otázka, proč města předložila tento program sněmu, jehož hlavním úkolem bylo jednat o České konfederaci. Města tak prezentovala opět jistou specifičnost svých požadavků a dokumentovala svým postojem diferenciací ve stavovském odboji. Domnívala se s největší pravděpodobností, i když se to dá těžko prokázat, že schválení jejich požadavků ve zvláštním usnesení a přijetí České konfederace na stejném sněmu bude mít dalekosáhlý politický a dokonce i ústavněprávní význam. Není vyloučeno, že města počítala také s tím, že některé formulace z městských požadavků přejdou do České konfederace a stanou se součástí přímo konfедераční listiny.

Města se domnívala, že šlechta vyjde požadavkům měst vstříc, neboť je bude chtít získat jako spojence v protihabsburském odboji. V průběhu letního sněmu politicky manévrovala v tom smyslu, že vážala projev svého souhlasu s Českou konfederací na přijetí městského programu vyššími stavy.

V úvodu červencového programu požadoval městský stav dodržování Rudolfova Majestátu a Porovnání. Tento požadavek je zároveň úvodem k oddílu, který se zabývá náboženskými otázkami. Charakteristickým rysem červencového programu je přísné oddělení náboženských otázek od otázek politických. Je to novum oproti březnovému programu a soupisům požadavků měst z předcházejících let. Hranice mezi těmito požadavky nebyla ovšem tak ostrá, jak chtěl městský stav v soupisu dokázat. Oddělením náboženských požadavků od politických zdůrazňoval městský stav politickou povahu dokumentu, do té doby se totiž politické jádro rozplývalo a jaksi ztrácelo v náboženském obalu.

Ve článku č. 4 programu městský stav požadoval, aby podkomoří a hofrychtéři královských a věnných měst i nejvyšší hofmistr byli jmenováni z řad evangelíků. Článek č. 5 pak obsahoval požadavek, aby i městské rady byly osazovány výhradně z řad evangelíků (návaznost na Zikmundovo privilegium, na které poukazuje i druhá apologie). Text článku č. 4 o osazování některých nejvyšších úřadů v zemi evangelíky jako by se přímo promítl do článku č. XVI. České konfederace. Článek č. 5 červencového programu o obsazení městských rad výhradně z řad evangelíků se odrazil v člancích XVIII a XIX České konfederace v poněkud užší podobě, a sice, že v Praze a v jiných městech s dostatečným počtem evangelíků mají být dosazováni do městských rad pouze měšťané pod obojí. V ostatních městech, kde doposud byly obsazovány městské rady pouze katolíky, měli být napříště zastoupeni v městských radách z poloviny

katolíci a z poloviny evangelíci. Primas a purkmistři měli být v každém případě jmenováni z řad evangelíků. Požadavek červencového programu, aby Praha a ostatní královská města měla právo samostatně rozhodovat o přijímání do měšťanského svazku, byl akceptován klauzulí článku č. XXI. České konfederace.

Města poprvé jasně v politickém programu proklamovala požadavek, aby nebyla považována za součást české komory, ale za třetí svobodný zemský stav, a aby komora nezasahovala do městských záležitostí. Města tak vystupovala proti zemskému právu, kde bylo zakotveno, že jsou součástí české komory (článek ZZ D 49). Měšťané se dále domáhali zrušení královských městských úřadů ve městech. Tomuto požadavku vyšlo vstříc sněmovní usnesení z 31. srpna v článcích č. XV a XVI. Předcházející požadavek byl akceptován Českou konfederací i sněmovním usnesením (v obou případech šlo o čl. XXI).

Městský stav se také ohrazoval proti případnému ukládání břemen a finančních povinností mimo sněmovní usnesení (srv. článek č. XLIV České konfederace). V červencovém programu byl zahrnut i požadavek zdánlivě menší důležitosti, ve kterém Pražané usilovali o svěření městských hradeb do jejich ochrany. O toto právo přišli obyvatelé pražských měst v roce 1547 po porážce prvního protihabsburského povstání. Sněmovní usnesení toto právo Pražanům vracelo článkem č. XX. Pražané také požadovali, aby jejich zástupci byli dosazováni k apelačnímu soudu, což se v rozporu se zakládací listinou apelačního soudu z roku 1548 nedálo. Sněmovní usnesení v článku č. XXX stanovilo „Do apelace za rady, aby dosazování byli osoby hodné . . . ze všech tří stavů království . . . v rovném počtu.“

Srpnové usnesení přijalo v článku č. XXV také letitý požadavek měst, aby měšťané měli podobně jako příslušníci vyšších stavů možnost kšaftovat bez mocného panovnického listu.

Mnohé politické požadavky městského stavu prozrazují snahu měst o dosažení jisté autonomie a politické svébytnosti. Města například bezúspěšně požadovala, aby k zemským deskám byli posíláni i relátoři z městského stavu. Tento požadavek uplatňovala města již v roce 1609, kdy mělo dojít k zapsání Rudolfova Majestátu do zemských desek — tehdy pro tento jeden případ panovník a vyšší stavy této žádosti vyhověli.

Pražané opakovali marně také svůj požadavek týkající se volby konšelů prostřednictvím volitelů bez závislosti na králi. Česká konfederace ani sněmovní usnesení z 31. srpna nereagovaly na požadavek měst, aby privilegia jim jednou vydaná a potvrzená zavazovala každého panovníka, to znamená, aby měla „věčnou platnost.“ Města vystupovala rovněž bezvýsledně proti snaze královských úředníků osvobozovat domy a pozemky ve městech od daní, neboť tím docházelo k ochuzování městského fisku.

Některé požadavky městského stavu byly vyššími stavy akceptovány, mnohé však, zvláště ty, které směřovaly k posílení politického postavení měst, splněny nebyly.

Je třeba konstatovat, že červencový program je daleko progresivnější svým obsahem než program březnový a dá se říci, že je radikálnější i než mnohé články České konfederace týkající se měst. Nutno ovšem poukázat na to, že velmi důležité a zásadní městské požadavky směřující k posílení městského stavu vůči šlechtě do červencového programu z březnového programu přežaty nebyly. Při celkovém poměrně radikálním obsahu programu je to překvapující. Jde například o požadavek možnosti kladení svobodných nemovitostí do zemských desek městy a měšťany.

Ve svých politických programech z roku 1619 se města v českém státě projevila jako výrazná politická síla, která ovšem zůstala v podstatě izolovaná a tvořila jen velmi slabou složku protihabsburské koalice vedené evangelickou šlechtou.

POZNÁMKY

- 1 K březnovému městskému programu viz J. Dvorský, *Praha v českém stavovském povstání*, *Pražský sborník historický* 10, 1977, str. 82-n., srv. P. Skála ze Zhoře, *Historie česká III*, edice K. Tieftrunka, Praha 1867, str. 74 – 6, nejnovější edice J. Janáčka, Praha 1984, str. 122 – 124. Viz též *Tito artikulové...* Nár. knihovna Praha, Sign. 546152.
- 2 Srv. J. Dvorský, *Praha etc.*, str. 33.
- 3 Viz K. Adamová, „Kladení“ svobodných nemovitostí měšťany a městy do zemských desek, *Právněhistorické studie* 22, 1979, str. 205 – 211.
- 4 Srv. J. Janáček, *Královská města česká na zemském sněmu r. 1609 – 1610*, str. 226 – 251, *Sborník historický IV*, 1956, str. 234 – 241 a 250.
- 5 Srv. J. Dvorský, *Praha etc.*, str. 69 – 74. Viz též J. Janáček, *Královská města etc.*, str. 242-n.
- 6 *Apologie druhá stavův království Českého*, edice V. ŠUBERT, Praha 1862, str. 206 – 215, jako přílohy jsou ke 2. apologii připojeny stížnosti i ostatních měst.
- 7 *Tamtéž*, str. 209.
- 8 Srv. text České konfederace in Fr. Kameníček, *Zemské sněmy a sjezdy moravské*, II, Brno 1902, str. 649-n., např. články III, XXI ad.
- 9 Znění červencového programu se nachází v OA Kutná Hora sign. 7412 A/1, fol. 4r – 26r. Červencovému programu věnoval pozornost vedle J. Dvorského v cit. d. pouze J. Čelakovský, *Úřad podkomořský v Čechách*, *Časopis Musea království Českého* 1877, str. 452 – 456.
- 10 Srv. sněmovní usnesení z 31. srpna 1619 čl. 22 in St. knih. Praha, sign. 65 E 2468; usnesení generálního sněmu. Města získala právo na druhý díl odúmrti, první díl propadal ve prospěch královské komory. „Než co se odúmrti po rytířích a pánech dotýče, na to města potahovati nemohou.“

Zum politischen Programm des städtischen Standes im böhmischen Staat im Jahre 1619

Karolina Adamová

Resumé

Die Autorin befaßt sich in ihrer kurzen Abhandlung materiellen Charakters mit dem politischen März- und Juliprogramm des städtischen Standes aus dem Jahre 1619. Diese Programme beinhalteten die sich immer wiederholenden und an den Herrscher sowie die höheren Stände orientierten Forderungen der Städte.

Einige dieser Forderungen, die dem Sommergeneraltag im Jahre 1619 vorgelegt wurden, wurden von der Böhmisches Konföderation – der ersten tschechischen Föderationsverfassung und vom Tagesbeschluß vom 31. August 1619 akzeptiert. Jedoch viele Forderungen wurden nicht erfüllt, insbesondere diejenigen, die die Stärkung der politischen Stellung der Städte bedeutet hätten. Die höheren Stände haben durch ihre gering-schätzige Haltung den Städten gegenüber die Entstehung der einheitlichen Gegenhabsburger Koalition behindert. Die Städte blieben ein nur schwacher Bestandteil des Gegenhabsburger Widerstandskampfes.

In ihren politischen Programmen aus dem Jahre 1619 haben sich die Städte immerhin als wichtige politische Kraft in der feudalen Struktur des böhmischen Staates vor der Schlacht am Weißen Berge gezeigt.